

AVTORJI IN KNJIGE

Jože
Vugrinec

Godinovo literarno delo z vojno tematiko

V uvodu tega kratkega in skopega zapisa o Godinovi prozi z vojno tematiko je potrebno navesti vsaj nekaj podatkov iz pisateljevega življenja iz časa med narodnoosvobodilno vojno in po njej, opozoriti na nekaj značajskih črt njegove osebnosti, da bo lažje razumeti in ovrednotiti njegove umetniške stvaritve.

Proti okupatorju je začel delati takoj ob začetku druge svetovne vojne (je nosilec partizanske spomenice 1941), najprej v rodnem Prekmurju, nato kot ilegalec v Ljubljani, kasneje pa je opravljal odgovorne funkcije v partizanih. Tako je bil med drugim npr. inštruktor Pokrajinskega komiteja SKOJ za Slovenijo, komisar bataljona v roški ofenzivi, kulturni referent II. operativne cone, urednik lista Gubčeve brigade itd. CK KPS in Glavni štab NOV Slovenije pa sta jeseni 1944 Ferda Godino, ki je nosil partizansko ime Marko, poslala na politično delo v Prekmurje ter od njega predvsem zahtevala, naj s sodelavci na tem koncu slovenske zemlje vzpostavi organizacijo OF, ob osvoboditvi pa naj poskrbi, da pride oblast v roke ljudstva. Obe osnovni nalogi je Godina z drugimi aktivisti izvedel tako, kakor je v tem času v Prekmurju to le bilo mogoče. Ob ustanovitvi okrajnih odborov OF v tej pokrajini pa je postal sekretar takega odbora za Mursko Soboto. Svoje partizanstvo je torej začel in končal doma.

Tudi po vojni je opravljal zahtevne naloge, saj je bil npr. urednik Ljudske pravice, direktor Slovenskega knjižnega zavoda, dramaturg pri Triglav filmu, upravnik Slovenske matice in drugo. Danes je upokojen. Živi v Ljubljani in občasno v rojstnem kraju (rodil se je 17. oktobra 1912 na Dolnji Bistrici). Precej piše, zdi se celo, da vedno bolj zavzeto in z vedno večjo strastjo.

Z literaturo se je začel ukvarjati – kot pisatelj in urednik – že zelo zgodaj, okrog leta 1930. Svoje črtice, novele, članke, kritike in drugo je objavljal v Mladem Prekmurcu, Ljubljanskem Zvonu, Modri ptici, Sodobnosti, Novem svetu, Novih obzorjih, Naši sodobnosti, Naših razgledih in v še nekaterih revijah oziroma časnikih. Pred vojno je urejal napredno prekmursko revijo Mladi Prekmurec, leta 1945 pa ustanovil in urejal Novi čas, glasilo OF za Štajersko in Prekmurje. Kot urednika ga moramo omeniti še pri knjigah Spomini na partizanska leta, Mi, otroci vojne in Požgane slovenske vasi.

Godinovo literarno delo je dokaj obsežno in umetniško vredno. Njegovo pero se najraje ustavlja ob problematiki prekmurskega preprostega, delavnega človeka, takega, kakršen je bil pisatelju vzor. Godina pa nima le omenjenih vrlin prekmurskega človeka, ampak je v življenju in delu nene-

homa tudi kritik, ki se bori proti hlapčevstvu in nesvobodi svojih ljudi, proti zlu in krivicam. V romanu *Človek živi in umira* se pisec prek svojega junaka – novinarja Baligača – na primer takole označuje: »Vedno je znal najti bralcu pot do srca in bičati napake v družbi na poseben, njemu lasten način. Tak, kakršen je bil v resnici v življenju, tak je bil tudi v svojih člankih.«¹ In nekoliko strani naprej: »Tukaj počiva Lojz Baligač, novinar, ki je imel strupen jezik in ki si ni našel nikoli zaslombe pri tistih, ki so o njem odločali.«² S takimi in podobnimi besedami epski junak dokaj nazorno predstavlja svojega avtorja kot človeka in pisca. Dodajmo le še to, da je bil Godina seveda tudi borec zoper tisto zlo in krivico, ki sta ubijala naše ljudi in razdejala našo deželo med drugo svetovno vojno.

Kljub temu da je Godinov literarni opus precej obsežen, pa je del z vojno tematiko sorazmerno malo. Če ne upoštevamo njegove zgodovine narodnoosvobodilnega gibanja v knjigi *Prekmurje 1941–1945*, ker pač v ta okvir ne sodi, so to le naslednja dela: *Jezdec brez konja* (Ljubljana 1973), *Ko so cvetele marelice* (Ljubljana 1981), *Halo, halo, kliče Prekmurje* (Ljubljana 1984), *novela Sergej in Majda* (Slovenski zbornik 1945) in nekatere črtice oziroma novele iz zbirk *Preproste zgodbe* (Ljubljana 1950), *Krivda Jarčekove Kristine* (Maribor 1955) in *Dajmo živeti tudi drugim* (Ljubljana 1962).³

Prvo obsežnejše in za bralca morda najljubše Godinovo delo s partizansko tematiko je roman *Jezdec brez konja*. Pisec postavlja začetek pripovedi v Ljubljano, od tam nas potem vodi – tako kot svojega glavnega junaka – naprej v ilegalo na Vič, potem pa v partizane na Krim, na Notranjsko in Dolenjsko, v kraje, v katerih se je zadrževala enota, katere življenje in borbe nam prikazuje med italijansko okupacijo.

Glavni junak v njej je dokaj neroden, a dovtipen in celo malce čudaški partizan, ki ga soborci prav zaradi tega imenujejo »jezdec brez konja«. V partizane odide kar iz ljubljanskih srednješolskih klopi spomladi 1942. leta, v enoto, ki se najprej zadržuje v gozdovih na Krimu. Četa od tukaj izvršuje vojaške akcije v bližnje okolico vse do časa, ko je s tega področja pregnana in se mora premikati iz kraja v kraj, iz ene pokrajine v drugo. Partizanskih akcij in premikov pa je v delu razmeroma malo, saj pisca v prvi vrsti zanima življenje partizanov v njihovem taborišču, torej tisto, kar se dogaja v njih in okrog njih v presledkih po bitkah in pohodih. Teža življenja tudi z ničimer ne olepšuje. Kaže njegove temne in svetle strani, prodira v značaje svojih junakov (poleg Jezdeca so namreč izredno posrečeno naslikane še nekatere figure, npr. kuhar Miha, partizan Komar, komandir voda Strela in drugi), prikazuje njihove medsebojne odnose, njihovo odzivanje ali neodzivanje na dolžnosti, vojaški red, njihov strah in pogum in drugo. Prav razmišljanjem o človekovem strahu in pogumu je odmerjenega v knjigi precej prostora. Svoj strah glavni junak prvič omenja (roman je pisan v prvi osebi, čeprav ga, v celoti gledano, ne bi mogli imenovati avtobiografsko delo), ko se ga s prihodom iz Ljubljane pod Krim pravzaprav tudi prvokrat iznebi. Takrat takole pravi: »Strah mi je te dni razparal dušo, oropal me je časti, vtisnil mi je sramotno in graje vredno ponižnost. Vzel mi je tisto, kar

¹ *Človek živi in umira*, MK, Ljubljana 1974, str. 18.

² Prav tam, str. 21.

³ Teksti so le deloma navajani in prikazovani v kronološkem zaporedju, saj je obsežnejšim, ki so izšli v samostojnih knjižnih izdajah, dana prednost pred kratkimi iz posameznih zbirk.

je človeku najdražje, to je samozavest.«⁴ Toda sovražnikovih krogel in smrti se vsakdo boji. Kdor tega ne priznava, laže: »Bal sem se za življenje. Toda bali smo se zanj vsi. Razločevali smo se le v tem, da so nekateri znali to bolj skrivati, taki kot Strela pa so se čutili v ognju varne, ker so vojaško obrt bolj poznali in se je veselili. V tem smo se razločevali. Oboji, pogumni in bojazljivi, pa smo se smrti bali.«⁵ Ali misel o pogumu: »Neustrašenost je v vojni čislana stvar. Vojna ji daje poseben blišč, čeprav je v mirnem času blizu človeške omejenosti, če ni že prava omejenost. Tudi v vojni ni neustrašenosti brez strahu. Toda strah vedno poskušajo zakriti celo junaki in želijo ostati samo neustrašeni.«⁶

Takih in podobnih dognanj o človekovih občutkih strahu v vojni je v delu veliko. Dodamo naj samo še tisto, s katerim glavni junak demantira svojo (in svojih sošolcev) napačno predstavo o »idealnih« partizanih: »Videl sem, da imajo ljudje tu iste napake kakor povsod drugje in da bom k tem napakam tudi jaz svoje lahko stlačil. Dobro bo. Tistih idealnih partizanov ni, kakršne smo si mi ustvarjali v razredu ali pa sem bral o njih v ciklostirani literaturi.«⁷

Jezdec brez konja je za slovenske bralce verjetno najljubše Godinovo delo s partizansko tematiko potemtakem zato, ker ne idealizira partizanskega življenja. To je tudi tisto (poleg že nakazane značilnosti, da bolj kot partizanski boj opisuje življenje partizanov v taborišču), kar daje temu romanu še posebno vrednost v naši literaturi s take vrste tematiko. Žlahtnost pa mu dajejo še humor, t.i. »bridka smešnost«, opisi posameznih zanimivih ali pretresljivih dogodkov (npr. napad italijanskega letala, politična ura, partizanski pogreb, italijanska ofenziva na Krim, partizanski miting idr.) ter nekateri lepo izrisani značaji. Med njimi je seveda s svojim odnosom do življenja in smrti, s svojim gledanjem na vojno in napovedovanjem velikih sprememb po njej, s svojim ravnanjem in obnašanjem najbolj zanimiv glavni junak – nerodnež, posebnež in čudak, kakršnih slovenska partizanska proza do Jezdeca brez konja ne pozna. Ni pa le to, temveč je ves čas tudi kritik razmer, časa in ljudi, pa naj gre za razmere in medsebojne človeške odnose med vojno ali po njej. Razmere po vojni namreč kritizira v XXVI. poglavju (vseh poglavij v romanu je osemindeset), ko je v neko vas poslan po dezertarje. V svojem nastopu pred vaščani s prepričanjem govori o lepšem življenju po vojni, pisatelj pa v pripoved vrine tudi dogodek o tem, kako se njegov junak v to zakotno hribovsko vas vrne petnajst let po osvoboditvi, a v njej ne najde nobenih bistvenih sprememb na bolje. Sicer pa mu vaščani zdaj – spominjajo se nekdanjih njegovih napovedi – ničesar ne očitajo, saj niso ostali »brez konja« le oni, temveč se je isto zgodilo tudi njihovemu partizanskemu znancu.

Povemben Godinov dosežek s tematiko NOB pomeni tudi povest z naslovom *Ko so cvetele marelice*. Čeprav naj bi delo imelo podnaslov *Roman o ljubljanskih ilegalčkih* (to izvemo iz kolofona), niso v ospredju fabule ti, temveč pravi križev pot noseče partizanke, ki pride nekaj mesecev pred italijansko kapitulacijo rodit v okupirano Ljubljano, po drugi strani pa tudi prikaz ilegalnega delovanja žensk v tem mestu. Delo bi zaradi tega

⁴ Jezdec brez konja, Zavod Borec, Ljubljana 1973, str. 16.

⁵ Prav tam, str. 243.

⁶ Tam, str. 129.

⁷ Tam, str. 46.

lahko imenovali ali slavospev materinstvu v vojnem času ali enako pomemben slavospev požrtvovalnemu (in tveganemu) delu ilegalke v našem glavnem mestu, lahko pa kar oboje hkrati. Izredno zanimive v njem so tudi – sicer kratke – oznake takratnih in povojnih komunistov Ivana Mačka-Matije, Borisa Kidriča-Petra in Edvarda Kardelja-Krištofa, literarno ovekovčena pa je v Marelicah tudi tovarišica Zihnerlova, t. i. »mami« ljubljanskih ilegalčkov, otrok partizanskih staršev.

Taka starša otroka ilegalčka sta bila tudi partizana Darko in Ana. Noseča partizanka mora oditi s Krima rodit v Ljubljano, češ da bo tam še najbolj varno opravila svoje materinsko poslanstvo. Vendar je pot, čeprav kratka, izredno nevarna, a jo kljub temu srečno prehodi. Tudi v mestu se postaje njenega križevega pota nadaljujejo: Jerebicova delavnica, »brlog« na Bregu, Predovičeva in Vodnikova ulica, kjer v mukah rodi, pa zopet Predovičeva in končno slovo ter odhod nazaj v partizane.

Najlepše strani najdemo v knjigi tam, ko jo obdajajo ilegalke Helena, Katja, Majda, Vida, Biba, dr. Cirila in še nekatere. Roman je pisan, kot da stvari pripoveduje glavna junakinja, Ana pravi o njih takole: »Sploh se mi je zdelo, da sem s svojo nosečnostjo med dekleti vzbudila pozornost, za katero ne bi mogla reči, da je bila samo spoštovanje. Nekaj več je bilo v njihovem odnosu do mene, saj noseča ni bila še nobena izmed njih, nobena ni rodila, zato jim je bil moj porod v bližnji prihodnosti v njihovi dekliskosti poseben dogodek. Vesele so bile, če so mi mogle kaj prinesti.«⁸

Enako lepa, če ne še lepša pa so mesta tam, ko junakinja odkriva svoja materinska čustva po porodu, ko jo je neizmerno strah ob otrokovi bolezni in ko se poslavlja od njega. Za ilustracijo tega citirajmo pismo, ki ga piše možu v partizane kmalu po otrokovem rojstvu in v njem razgalja svoja notranja doživljanja ob ljubezni do otroka, moža in svojih skrbnic, omenja pa tudi vero v konec vojne. V tem pisanju je namreč strnjeno bistveno sporočilo celotne povesti. Glasi se: »Dragi Darko! Sina si dobil. Velik fant je, saj tehta štiri in pol kilograma. Imela sem sicer težave z njim, ker predolgo ni maral na svet, toda zdaj je dobro in vse pozabljeno. Če bi bil pri meni, bi bili vsi trije najsrečnejši. Tako pa očka hodi nekje daleč in ne more priti k nama. Ker to veva, nisva nič huda in ga potrpežljivo čakava. – Nekoč bo le konec vojne. – Dosti premišljam, ko sem sama. Zame lepo skrbijo. Dekleta so mi nanosila mnogo stvari in celo o vozičku se pogovarjajo. Ko je dan sončen, mi odprejo okno. Do njega sem v prvo nadstropje segajo veje cvetoče marelice. Sto in sto cvetov opazujem, ko Darko spi. Dala sem mu ime Darko, ker se za ime nisva zmenila. Sicer pa je lahko samo začasno. Izbereš lahko drugo, saj je fant komaj začel živeti. – Piši mi mnogo. S Tvojimi pismi živim in jih vedno znova prebiram. – Poljubljata Te dva – Darko in Ana.«⁹

Taka in podobna čustva so značilna za vse matere, pri Ani pa so še močnejša, saj živi v večnem strahu da sinka, moža in zase, živi v strahu za vsako ilegalko, srečuje se hkrati z dobrim in zlim, skratka – živi in rodi v vojnem času, v nemogočih razmerah. Vendar je dovolj močna, da zmaga. Premaga strah in težave ter se srečno vrne v partizane. Po vojni z možem najdeta otroka, najdeta svojo srečo.

Po vsem, kar smo povedali, torej povest Ko so cvetele marelice ni le

⁸ Ko so cvetele marelice, MK, Ljubljana 1981, str. 86.

⁹ Prav tam, str. 129.

slavospev materinstvu in ilegalnemu delu med narodnoosvobodilno vojno, temveč tudi slavospev družinski ljubezni in sreči.

Podobno kot v Jezdecu brez konja se je pisatelj tudi v tem delu lotil čisto nove partizanske snovi, ki je do nastanka Marelic v slovenski književnosti še ne poznamo. Povesti, ki jo sestavlja deset daljših poglavij, daje vrednost ne le doživeto in na trenutke napeto napisana zgodba, temveč tudi to, da po svoje prispeva k boljšemu poznavanju življenja v okupirani Ljubljani.

Tretjo daljšo pripoved s tematiko NOB – vendar v primerjavi s prej omenjenima tekstoma precej krajšo – pa je Godina objavil v knjižici z naslovom Halo, halo, kliče Prekmurje. Pisana je v prvi osebi in ilustrirana (ilustracije vanjo je prispeval Ive Šubic), namenjena pa mladini in odraslim bralcem, nenazadnje pa tudi tistim, ki proučujejo zgodovino našega narodnoosvobodilnega boja, saj jim nekoliko lahko služi kot dokaj verodostojen dokument, čeprav v obliki leposlovnega zapisa. V njej gre namreč za prikaz težke in dolge poti, ki jo mora prehoditi skupina petnajstih partizanov od osvobojenega ozemlja v Beli krajini do okupiranega Prekmurja. Vrhovni štab partizanskih enot Slovenije in centralni komite partije sta namreč Godinu naročila, da se mora z izbrano skupino partizanov prebiti do te pokrajine; od tam naj potem na Bazo 20 s pomočjo radijske oddajne postaje, ki so jo morali njegovi spremljevalci vzeti s sabo, poroča o svojem delu v Prekmurju in o premikih sovražnikovih enot, s tamkajšnjimi aktivisti pa naj organizira odbore OF, ki bi ob prihodu rdeče armade prevzeli oblast. Bilo je to oktobra leta 1944, torej le dobrega pol leta pred osvoboditvijo oziroma v času, ko se je vzhodna fronta nezadržno približevala našim krajem.

Osnovne zadolžitve in naloge, to je prihod v Prekmurje, organiziranje odborov OF in prevzem oblasti ob prihodu rdeče armade je Godina z ostanom svoje skupinice dobro opravil, čeprav je bila njena pot polna preprek in pasti, delo v tej pokrajini pa izredno težko in nevarno.

Največje težave so pomenili fantom prehodi čez reke Savo, Dravo in Muro, pa tudi sicer so napredovali počasi, še posebej zato, ker so morali nositi tovor in ker jih je bilo preveč; da bi se bili lahko čimbolj neopaženo premikali iz kraja v kraj, od ene kurirske postojanke do druge. Godina se je zato odločil, da bo polovico svojega spremstva pustil na teh postajah po Štajerskem; to je tudi storil, čeprav fantom to ni bilo pogodu, saj so se v napornih dneh in tednih med njimi stkale prijateljske vezi. Njih vodja se je za tako svoje dejanje težko odločal: »V trenutku, ko sem se odločil za tako veliko stvar, pa se mi je zgodilo nekaj mučnega. Moral sem izbirati med fanti, koga naj vzamem s seboj v Prekmurje in kdo bo ostal v Halozah. Ob tem mi je postalo težko za vsakega. Med potjo smo se navadili drug na drugega. Trpljenje nas je zblížalo. Nekam radi smo se imeli, čeprav smo se včasih tudi sporekli. Največ težav in slabe volje nam je seveda povzročala debela berta (radijska oddajna postaja – op. J. V.). Ko je tisto minilo, smo bili prijatelji.«¹⁰

Politično delo na levem bregu reke Mure, kamor je nekaj Godinovih mož v treh etapah meseca decembra le prišlo, pa je bilo, kot smo nekje že omenili, težko. Težko predvsem zaradi tega, ker je zamrlo že v okupacijskem letu 1941, ko so Madžari ubili najpomembnejšega prekmurskega

¹⁰ Halo, halo, kliče Prekmurje, Založba Borec, Ljubljana 1984, str. 50.

aktivista, Štefana Kovača, ter uspeli razbiti takrat že kar močno politično organizacijo. A tudi za partizansko vojskovanje večjih razsežnosti ni bilo pravih možnosti v tem predelu slovenske zemlje zaradi njegove odrezanosti od drugih krajev Slovenije, neposredne bližine Avstrije in Madžarske ter zaradi terena; ta je namreč tak, da ne omogoča razvoja večjih vojaških enot. Toda kljub temu je bila v tem času ustanovljena manjša partizanska enota (t.i. prekmurska četa, ki je sprva štela približno trideset ljudi, kasneje pa še manj); k ustanovitvi te so pripomogli tudi Godina in fantje iz njegove skupine. Tako je bilo zadoščeno celo eni od zadnjih direktiv glavnega štaba z Roga, ki jo je oddajna postaja še uspela sprejeti, preden se je – zdaj že drugič in dokončno – pokvarila. Ni mogla več ne sprejemati in ne oddajati sporočil, ki bi jih zdaj, ko je pripotovala na cilj, upravičeno začejala z besedami »Halo, halo, kliče Prekmurje«.

Pisatelj končuje pripoved s tem, kako se razidejo člani njegove »družine«: eni gredo v prekmursko četo, drugi ostanejo po vaseh na političnem delu; oboji so ponosni, da so zmogli napore, in bili prepričani, da konec vojne ni daleč. Gibanje v Prekmurju je po daljšem času zdaj torej ponovno vzplamtelo, seveda le do tiste meje, ki jo je bilo v tej pokrajini sploh mogoče doseči.

Povest odlikuje dokaj dramatično pripovedovanje, tako, kakršno bralec tudi pričakuje, ko gre za vojni čas in opis dolge poti tako rekoč z enega konca Slovenije na drugega. Dogodki, dostikrat obarvani s humorjem in dovtipnimi dialogi, se vrstijo hitro in zgoščeno (razvrščeni so v trinajst kratkih poglavij), vse to pa lahko delu štejemo samo v dobro.

Med zgodbami s partizansko tematiko (ali vsaj pretežno take vrste) pa moramo omeniti še enajst novel in črtic: Sergej in Majda,¹¹ Hiše na samem, Ljudje iz našega kraja, O Marici iz Loške doline, Miklavž,¹² Kostja, Od jutra do večera, Saj ne bo nič hudega, Trideset dni v vasici miru,¹³ Dajmo živeti tudi drugim in Bine Rot.¹⁴ Druga in tretja med njimi sta prostorsko vezani na Prekmurje, druge pa na osrednjo Slovenijo, a tudi tematsko nekaj njih ni »čistih«, torej takih, da bi v njih srečevali samo obravnavano tematiko, ampak se ta prepleta npr. še z ljubezensko in socialno.

Taka je npr. zveza z naslovom Sergej in Majda.¹⁵ Je ljubezenska pripoved, katere časovni okvir zamejuje konec leta 1942 in začetek 1943, prostor dogajanja pa je Pugled (tako kot v še nekaterih prej omenjenih kratkih tekstih). V nje ospredju je mitraljezec, ki se zaljubi v partizansko bolničarko. Ko ji izpove svoja ljubezenska čustva, ga prizadene novica, da je Majda pred odhodom v partizane že imela fanta – študenta. Zdaj se ji Sergej začne izogibati, še več, v njegovo zavest vedno bolj stopa misel o socialnih razlikah med njima (on ključavničar, ona študentka).

Z Majdo pa je bilo drugače. Bolj ko se ji je začel Sergej izmikati, bolj

¹¹ Tekst je izšel v Slovenskem zborniku 1945, Državna založba Slovenije 1945.

¹² Iz Godinove zbirke kratke proze Preproste zgodbe, SKZ, Ljubljana 1950.

¹³ Iz zbirke Krivda Jarčekove Kristine, Založba Obzorja Maribor, 1955.

¹⁴ Iz zbirke Dajmo živeti tudi drugim, Cankarjeva založba, Ljubljana 1962.

¹⁵ Ob tem besedilu je vredno omeniti, da je Godina pripravil zbirko partizanskih črtic že med vojno (v prvi polovici leta 1943) in jo dal v natis Dolenjski tehnik. Ta je delo sicer sprejela, vendar takrat ni imela papirja za natis. Dopis, v katerem piscu to sporoča, je po vojni našel Emil Cesar. Na pohodih jo je potem Godina izgubil. Med teksti v tej zbirki je bila tudi zgodba Sergej in Majda, takoj po vojni jo je še enkrat napisal, Juš Kozak pa objavil v Slovenskem zborniku.

ga je vzljubljala. Končno le pride do pravega zблиžanja, a obenem tudi do slovesa, saj je fant medtem napredoval v komandirja čete in mora s svojo enoto drugam.

Novela bi bila običajna ljubezenska zgodbica, če v njej ne bi bilo prikazano boleče ljubezensko hrepenenje med protagonistoma, že kar pravi duševni boj, kar jo dviga nad vsakdanjost, dela zanimivo in umetniško vredno.

Druga dva teksta – Hiše na samem in Ljudje iz našega kraja – sta po obsegu med obravnavano krajšo prozo daleč največja in nekoliko celo izstopata iz novelističnih okvirov (prvo sestavlja sedem krajših poglavij, drugo pa tri daljša, s precej junaki, ki jih srečujemo v več usodnih situacijah itd.), zgodbi v njiju pa se dogajata nekje na Dólskem, to je v jugovzhodnem delu Prekmurja.

V prvi nas avtor seznanja z družino logarja Koštrice v času madžarske okupacije, pokaže pa tudi na zametke partizanskega odpora. Bolni Koštrica, zaveden Slovenec, se ne more sprijazniti z Madžari in njihovimi hlapci madžaroni, zato ob prihodu daljnega sorodnika Martina, ki že dela za partizane, tudi sam nudi zavetišče zanje, svojim odraslim otrokom pa dovoli, da stopijo na stran ljudskega odpora.

Nekega dne so borci, ki se skrivajo v manjši hiši poleg logarnice, izdani. Uspejo sicer pobegniti, toda madžarski žandarji se tedaj znesejo nad ostankom Koštričeve družine. V zaporu zverinsko mučijo mater Rozo in sina Stanka; tega ubijejo, medtem ko logarja doma pobere jetika.

Po vojni se k Rozi vrnejo njeni otroci – partizani Kalman, Vanek, Jula in Tona; ta zadnja z Martinom in novim življenjem pod srcem. Vendar niso ostali v logarnici in hiškah okrog nje (odtod naslov dela). Razšli so se in zaživeli vsak po svoje v novi državi. Ostanle le Kalman; ob koncu zgodbe izreče pomenljivo misel, da vojna ni dosti spremenila ljudi, predvsem ne starejših. Mednje sodi tudi njihova mati Roza, v nji še vedno živi stara sla po denarju in zemlji, pravi lastninski nagon (socialni motiv, s katerim se srečamo tudi že na začetku pripovedi).

Pohlep po bogastvu pa je navzoč prav tako v noveli Ljudje iz našega kraja. Pripovedovanje zajema čas pred drugo svetovno vojno, med njo in takoj po njej (kompozicijsko dosledno razporejeno v tri poglavja). V ospredju dogajanja je družina čevljarja Čizmašije, stiskača, strogega človeka in očeta, predvsem pa – med vojno in ob nje koncu – nasprotnika nove oblasti. Na srečo pa niso vsi člani družine taki. Njegova najstarejša otroka Orlek in Liza namreč začneta delati za revolucionarno gibanje, postaneta brodarja, ki čez Muro prevažata partizane in partizanske kurirje. Predvsem fant se domu vedno bolj odtuja in se navezuje na sosedovo dekle Maričo, njena ljubezenska čustva do njega pa niso prava. Čisto drugačna vzplamte med Lizo in partizanom Miškom, zanj nam daje pisec slutiti, da se bodo popolnoma uresničila v povojnem času.

Dokončen prelom med domom in Orlekom se zgodi, ko po končani vojni izve o očetovi odločitvi za napačno stran, za belo gardo. Zato zapusti dom, se zaposli pri naftnih vrelcih v bližnjem mestecu, poroči z dekletom madžarske narodnosti in si začne ustvarjati svojo družino. Materi, ki je polna strahu pred ustanavljanjem zadrug, iz tega noče pomagati, saj sta oba s sestro prepričana, da so za novi čas nujno potrebne.

Problem zadružništva oziroma zadrug in odnosa prekmurskega kmeta do njih se pri Ferdu Godini zdaj prvič pojavi. To je vredno omembe zaradi

tega, ker pisatelja ta problematika vsaj deloma zanima še v nekaterih kasnejših delih (npr. v romanih *Človek živi in umira* in *Zaklenjeni dom*).

Prostor dogajanja v drugih pripovedih s tematiko NOB iz Preprostih zgodb pa sta Notranjska in Štajerska. V prvi z naslovom o Marici iz Loške doline pisatelj poseže v čas italijanske okupacije (bolj natančno pomladi 1942. leta) ter prikaže krivdo in očiščenje mladega dekleta. Marico obiskujejo italijanski vojaki. Ko pa nastopi v nji sprememba, jo sicer partizani sprejmejo medse, a je nimajo čisto za svojo, čeprav je postala junaška borka. V njej pa postaja prav želja po enakosti z drugimi iz dneva v dan večja, zato se v bitkah vedno bolj izpostavlja. V nekem spopadu s Italijani je hudo ranjena in kmalu zatem tudi umre v partizanski bolnišnici nekje pod Snežnikom.

Njena krivda je potemtakem šele zdaj – s smrtjo – dokončno in za vselej oprana in poravnana. Pravi absurd pa je v tem, da jo neposredno kaznujejo tisti, s katerimi se je pregrešila zoper moralno in domovino.

Zadnji tekst iz te zbirke pa je črtica z naslovom *Miklavž*. Ta je od vseh doslej prikazanih krajših zgodb najbolj pretresljiva. Pripoveduje o družini kmeta Miklavža, pri kateri se ustavljajo borci, ki prihajajo čez Dravo s koroške strani. Družina jim daje zavetišče in hrano. Hrani pa tudi nemške patrole. Nekega dne po naključju trčijo eni ob druge. V krajšem spopadu sta ubita en Nmec in en partizan. Gospodar taji, da bi vedel za partizansko skupinico nad svojim hlevom, taji celo takrat, ko Nemci »ostudno najdejo dokaze – ostanke hrane – v želodcu padlega partizana. Zdaj postavijo ob zid gospodinjo in otroke in jih postrelijo. Pogled na mrtvo ženo in trupelca treh nedolžnih otrok Miklavža močno pretrese, toda ob gnusnem zločinu postane hkrati tudi drzen. Z ironijo v glasu prizna, da bo že skoraj leto, kar dela za partizane. Še več, bliskovito mahne po Slovencu, prevajalcu in izdajalcu, ki je navzoč pri zaslišanju. To maščevanje mu še uspe, nato pa tudi njega pokončajo nemški rafali.

Pisatelj končuje zgodbo, ki je pripovedovana res živo, z besedami: »V poznejših časih ni nihče več hodil k nekdanji Miklavževi bajti, tako da so porasle tudi peške poti. Patrole so hodile zdaj tik ob Dravi in vojaki so si radi pripovedovali, da je gori ob stari cesti, kjer je bila porušena bajta, živel tihi Miklavž, ki je mrzil Nemce.«¹⁶ Kratek in navidez preprost zaključek, ki pa v našo zavest nevsiljivo priključuje mnoge našemu junaku podobne slovenske kmečke ljudi in njih ravnanja med NOB. Pomeni neke vrste blagohotno avtorjevo opozorilo, da spomin nanje ne bi smel nikoli zamreti, da k njim ne bi smele »porasti peške poti«.

Tako kot v prvi, se tudi v drugi Godinovi zbirki kratke proze, *Krivda Jurčekove Kristine*, ki je izšla pet let za Preprostimi zgodbami, srečamo s štirimi zgodbami z vojno tematiko. Vendar ni nobena od njih prostorsko več vezana na pisateljevo rodno pokrajino, temveč na osrednjo Slovenijo. Kar tri so pisane v prvi osebi, s tem jim hoče pisec dati avtobiografsko noto. To velja predvsem za drugo in tretjo.

V prvi, to je v zelo kratki okvirni zgodbi (okvir sestavlja pripoved o nekem lepem nedeljskem popoldnevu tik po vojni, v katerem avtor poslušča pesem dveh mladih zaljubljenecv, ki v njem zbudi spomin na partizanske čase), spoznamo neke vrste namišljeno, že kar bolešno samoobtoževanje in krivdo mladega partizana, skorajda še otroka. Epski junak Kostja

¹⁶ Preproste zgodbe, str. 101.

– po njem ima črtica tudi naslov – v spopadu z Italijani in belimi leta 1942 v kolicah Pugleda ubije italijanskega vojaka, svojo prvo žrtev. Zaradi tega se čuti hudo krivega, joka in se obtožuje, s tem pa nehote postavlja predse in pred svoje soborce dilemo, kaj je moralno in kaj ne, ne glede na to, da gre za vojni čas. Pisatelj nam na to vprašanje ne odgovori naravnost, ampak posredno, ko namreč zapiše, da nekaj mesecev zatem tudi njegov junak pade. Tako nehote zagovarja nekako relativno moralo, ki je odvisna pač od trenutnih, zunanjih razmer, v našem primeru od družbenozgodovinskih okoliščin.

V noveli *Od jutra do večera* je enak prostor dogajanja. V tekstu pa se srečamo z vprašanji etike. Glavni junak leži z ranjenim partizanom v zemljanki na Pugledu. Časa ima na pretek, zato od jutra do večera (naslov ima v prispodobni rahlo zvezo tudi z mislijo, izpovedano na koncu, o večnem občutku krivde) meditira o vprašanih vojne in miru, smrti in ljubezni. Meditacije in dolgčas mu prežene paket, ki ga prejme iz Ljubljane od ljubljenega bitja. Ves je srečen, to še toliko bolj, ker mu Tona v priloženem pismu sporoča, da bosta kmalu dobila otroka (tu komaj nakazano snov kasneje pisatelj razširi in obdela v povesti *Ko so cvetele marelice*, ki smo jo v tem sestavku na kratko že prikazali). Njegovo srečo moti le zavest, da bi moral paket deliti z bolnim soborcem. V njegovi notranjosti se tako začne boj med altruistom in egoistom; v njem zmaga zadnji, čeprav je posledica ta, da sta greh in priskuten občutek ostala v njem vse življenje. Ne ublaži ju niti misel, da je bilo tistega, kar naj bi ranjenca delila, res bore malo. Etika, posebej še partizanska, je zahtevala, da se deli vse in na enake dele.

Temu nekoliko daljšemu tekstu sledi v zbirki ponovno zelo kratek priložnostni zapis z naslovom *Saj ne bo nič hudega*. Iz njega zvemo, da je junak zgodbe ranjen v stopalo in je v njem ostal košček železa. Ker se boji, da bi ga iz enote poslali v bližnjo partizansko bolnico na Gorjancih (mesto dogajanja), si dá nogo operirati, čeprav nimata za kaj takega partizanski zdravnik in bolničarka vseh pripomočkov. Imata pa dobro srce in na ustih eno samo tolažbo; to ranjencu pomaga, da laže prestopi bolečine. Osnovna misel zgodbe je torej ta, da človek v stiski marsikaj prenese, če mu damo vsaj »košček srca«.

Trideset dni v Vasici miru pa je zadnje besedilo s tematiko NOB iz zbirke *Krivda Jarčekove Kristine*. Pisatelj nas v njem seznanja s prihodom partizanov tečajnikov na Rog, v Vasico miru, čudno šolsko naselje, kamor še nikoli ni stopila sovražnikova noga. V ospredju dogajanja pa ni višja skojevska šola (njen namen je bil vzgajati in kaliti mlade udeležence NOB za prihodnje partijsko delo in življenje), kot bi pričakovali, temveč notranje življenje tečajnikov, starih od štirinajst do devetnajst let. Prihod na Rog, šola in odhod iz nje oziroma z Roga pomenijo piscu le zunanji okvir, v katerem podaja njihova mladostna hrepenenja in doživljanja. Osrednja zgodba v njem je ljubezenska, vendar se zdi, da je prikazana z manjšo pripovedno močjo kot npr. tista v *Sergeju in Majdi*.

V najbolj zanimivi *Godinovi* zbirki kratke proze, to je v humoristično in satirično obarvani *Dajmo živeti tudi drugim*, najdemo le dve deli s tematiko, ki jo obravnavamo, čeprav je NOB omenjena še v kakšnem tekstu (pa ne le v tej zbirki, temveč tudi sicer), vendar le obrobno, zato teh ne bomo posebej pregledovali. Prva zgodba je tista, po kateri dobi celotna zbirka naslov, druga pa *Bine Rot*.

V začetku prve se avtor najprej primerja s svojim očetom, ki da je bil

človek »velikih idealov z malo denarja«. Ko ga je kdo napet najstil, je – poln njemu lastne vdanosti v usodo – le otožno dejal: »Dajmo živeti tudi drugim« (odtod naslov novele). To vdanost v usodo in nebogljenost, kar se tiče pridobivanja materialnih dobrin, je od očeta podedoval tudi pisatelj. Prikazuje nam ju na primeru svojih partizanskih dni na Dolenjskem, čeprav pred bralcem zastavlja tudi vprašanje bontona, širše gledano, partizanske etike, nekaj podobnega torej, kar je že storil v noveli *Od jutra do večera*.

Iz osrednjega dela zgodbe namreč vzemo, kako on, vodja propagandnega odseka, zaradi svoje neodločnosti in nesposobnosti nikoli ni našel primernega zavetišča, v katerem bi se njegovi vojaki dodobra najedli in spočili. Tako tudi ne tistega dne, ko se je brigada po nekajdnevnem stradanju vračala s spodletelega prehoda čez Savo in se ustavila v neki vasi. Ker je bil tudi on sam na smrt lačen, si z očetovim naukom zdaj ni mogel pomagati, zato se je s svojo skupino partizanov zatekel k še edini nezasedeni hiši, ki pa po svoji zunanjsčini sodeč, ni obetala dosti. A ni bilo tako. Na mizo je kmalu priromala hrana. Zdaj začne veljati pravilo: pravično si jo porazdeliti. Toda partizan Žarko, sicer izobraženec, tega ne upošteva. Zato v vodji »propagande« nastopi prelom, prvič v življenju se izneveri očetovi volji in protestira. Tudi drugi ga posnemajo. Krivec se zdaj zdrzne, a sprejme poraz, pri vseh drugih pa zavladava dobra volja, saj so pritisnili ob zid intelektualca stare šole (sebe imajo namreč za vojne intelektualce). Prepričani so, da ga bo revolucija prevzgojila, če pa ne ona in vojni čas, se bo spreobrnil po osvoboditvi. To prepričanje izhaja iz vere, da se bo v novi, socialistični družbeni ureditvi moralno na vseh področjih našega življenja in dela marsikaj spremeniti, spremeniti tudi v življenju in ravnanju posameznikov.

Omenili smo že, da Godina po naši noveli naslavlja tudi celotno zbirko. To dela zaradi tega, ker od vseh naslovov v njej ta še najbolj meri na njihovo družbenokritično vsebino (značilnost zbirke, ki jo dela izredno aktualno še danes), čeprav je ta prav v noveli *Dajmo živeti tudi drugim* dokaj prikrita. Zaslutimo jo le na začetku, ko pisatelj govori ne le o svojem očetu, ampak tudi o tistih, ki so ga izkoriščali: »Moj oče je imel v Štrigovi majhen vinograd. Pridelal je sicer malo vina, a to je bilo dobro. Smrtni greh bi se mu zdelo, če bi v svoje vino pomešal kapljico vode. Vsako leto je vino kupil od njega Čačić, gostilničar iz Rakičana, ki smo mu rekli Mali grof. Ime se ga je najbrž prijelo zato, ker je imel nekaj lepih, gosposkih hiš pri starem gradu, ki so rahlo dišale po srednjeveškem gospostvu. Mali grof in njegovi mešetarji so kupili pri nas tudi tele ali kravo, če je bila naprodaj. Kadar nas je Mali grof napet najstil in smo se zaradi tega razburjali, so se mojemu očetu majhne oči vselej otožno zasvetile od vdanosti v usodo.«¹⁷

Veliko bolj kot v tej pa Godina kritizira družbo in njen odnos do posameznika v drugi noveli iz te zbirke oziroma v zadnji, ki jo bomo še obravnavali, to je v tekstu z naslovom *Bine Rot*. Čeprav ta le deloma sodi v okvir našega prikaza, jo kljub temu omenjamo, saj je vojna tematika ena od njenih bistvenih sestavin. V grobem povedano, v njej gre za nekakšno biografijo glavnega junaka, za oris življenja malega človeka Bineta Rota, ki si najprej svoje življenje uravnava sam, kasneje – po osvoboditvi – pa se vanj vmešavajo drugi in končno povzročijo, da se močna osebnost sprevrže v ponižneža in hlapca.

¹⁷ *Dajmo živeti tudi drugim*, str. 15.

Tako je epski lik najprej poln optimizma in življenjske radosti, čeprav je preživel težko mladost. Postal je poštar, kar je bil njegov življenjski cilj. Ob izbruhu vojne je v svojem podjetju takoj vzpostavil organizacijo OF, kmalu nato pa odšel v partizane in tam zaradi svoje treznosti in junaštva postane celo komandant bataljona. Toda to ne vpliva na njegov značaj, tako da tudi po vojni nima drugih ambicij, razen da še naprej dela na pošti. Sprememba v njem pa nastopi, ko pride v spor s svojim oblastniškim predstojnikom. On, ki je v partizanih velikokrat neustrašeno gledal smrti v oči, se zdaj trese pred svojim šefom. Strah pa hromi delo in človeka ponižuje: »Kako moreš delati, če si poln strahu. Strah razkraja in ponižuje. Ali ni revolucija dvignila svojega glasu prav proti strahu? Treba je vrniti dobro voljo med ljudi, dobro voljo, odkritost in polet. Tako je menil Bine Rot, ko je bil že blizu svojemu padcu.«¹⁸ In ta res pride. Rota izključijo iz partije in odpustijo iz službe, zapustijo pa ga tudi vsi njegovi prijatelji. Še več, sčasoma se tudi sam začne obtoževati, kar pa je – po pisatelju – največja krivica, ki jo lahko zagreši posamezniku družba: »Te samoobtožbe pod strašnim pritiskom so največja sramota našega časa.«¹⁹ Postane ponižnej in klečeplaz; to ostaja celo po tistem, ko njegovega bivšega predstojnika premestijo, njega pa sprejmejo nazaj v službo.

Glavna odlika te novele, ene najboljših Godinovih krajših stvaritev, je njena družbenokritična ost, naperjena proti vsem tistim, ki imajo v družbi veljavo in oblast. Ta jim omogoča, da manipulirajo z malim človekom in ga nazadnje popolnoma zlomijo. Med drugim imamo tu zopet opraviti s pojavom strahu, vendar zdaj ne več v človekovem odnosu do vojnega sovražnika oziroma smrti, temveč posameznikovega strahu pred oblastjo. Tega, pritiskov in krivic, pa seveda v sodobnem svetu, posebej še v socialistični družbeni ureditvi, ne bi smelo biti.

Pisateljeva želja po svobodi, razumevanju, po pravičnejših, humanejših medčloveških odnosih pa ni navzoča le v tem besedilu, temveč več ali manj v vseh njegovih delih z vojno tematiko, pa ne samo v teh, ampak v skoraj vsem Godinovem literarnem opusu. Razlika je morda le v tem, da je v prikazanih delih to res le bolj želja, v drugih, ki obravnavajo naš povojni čas (besedilo Bine Rot se nam kaže kot povezava med obojimi), pa ta prerašča že v pravo zahtevo, sicer skrito za pisateljevo pristržno zavzetostjo do malih ljudi. Kritičnost, odkritost in preprostost v pripovedovanju so tisto najboljše, kar odlikuje Godino kot pisatelja in človeka.

Med oblikovalci del s tematiko narodnoosvobodilnega boja je naš pisatelj eden izmed tistih, katerih podobe partizanskih junakov niso enostransko prikazane, temveč so življenjske, realistične. Sploh pa ni v teh delih opaziti niti najmanj t. i. črno-belega slikanja oseb, dogodkov in razmer, kar se je rado dogajalo – in se še dogaja – v naši revolucionarni in partizanski književnosti. Česa takega se Godini skorajda ne more zgoditi, saj ga veliko bolj kot zunanji dogodki in partizansko bojevanje zanimajo literarni liki, njihovo notranje življenje in ravnanje (to smo že omenjali ob enem izmed obravnavanih del, velja pa bolj ali manj za vsa). Iz tega sledi, da je lirizem pomemben sestavni element tudi te vrste njegove proze (kajti literarni zgodovinarji ga najdejavajo predvsem pri Godinovi socialni tema-

¹⁸ Prav tam, str. 76.

¹⁹ Tam, str. 79.

tiki), ki je največkrat pisana v obliki prvoosebne pripovedi, s čimer hoče pisec posebej izpostaviti avtobiografičnost svojih tekstov.

Ta Godinova proza je živa, estetsko polna in vredna, čeprav bi posameznim delom lahko očitali tudi določene pomanjkljivosti in napake (npr. nedoslednosti v zgodbi nekaterih novel, nekaj krajših tekstov nas spominja na priložnostne zapise, tako črtice O Marici iz Loške doline, Od jutra do večera in Saj ne bo nič hudega, uporabo prekmurskih izrazov v delih, ki prostorsko niso vezana na Prekmurje, in še kaj). Brez nje bi bila slovenska književnost, ki govori o našem narodnoosvobodilnem boju, gotovo precej revnejša. V vsebinskem pogledu je tisto novo, kar prispeva Ferdo Godina vanjo, predvsem prikaz narodnoosvobodilnega gibanja v Prekmurju (noveli Hiše na samem in Ljudje iz našega kraja ter povest Halo, halo, kliče Prekmurje), prikaz samosvoje podobe nerodnega, a vseskozi kritičnega partizana (roman Jezdec brez konja) ter junaška dejanja noseče partizanke in ilegalk v okupirani Ljubljani (povest Ko so cvetele marelice). Bogati pa jo tudi s človečnostjo in resnico, s katerima so pretkane vse te in sploh vse njegove stvaritve.

Ob koncu tega kratkega, površnega razmišljanja o Godinovem literarnem delu z vojno tematiko se še enkrat vrnimo k njemu kot človeku in piscu, da zaokrožimo podobo, ki smo jo začeli oblikovati v uvodu. Tudi zdaj vzemimo za dokaz za to njegove lastne besede, ki jih piše o sebi in svoji literaturi v eni od novel v zbirki Dajmo živeti tudi drugim. Takole pravi: »Ko bom pisal novo knjigo, se bom gotovo zaletaval spet z isto noro trmoglavostjo v resnico, pisal bom proti mržnji, proti nasilju človeka nad človekom in prepričan sem, da bom napravil spet isto napako. Iskal bom namreč resnico... Sem pač človek, ki bo gotovo taval do smrti po napačnih poteh, vztrajno in z velikim užitkom.«²⁰

Za slovensko književnost in njenega bralca bo dobro, če bo po takih poteh hodil še dosti časa, če se bo še kar naprej in enako zavzeto boril za boljše življenje naših ljudi, če bo še ostreje kot do zdaj pisal proti mržnji, nasilju človeka nad človekom, proti nesvobodi, izkoriščanju in krivicam... Skoraj na dlani je, da se jima v tem ne bo izneveril. Ne bo se mogel izneveriti, ker je tako pisanje njegova največja odlika in ker se Godina dobro zaveda, da je iskati resnico največje poslanstvo književnega ustvarjanja.

²⁰ Tam, str. 35.